

Стеченко О. В.

ORCID ID <http://orcid.org/0000-0001-7899-0153>

Researcher ID D-4382-2018

Кандидат хімічних наук, доцент,
доцент кафедри біоорганічної та біологічної хімії,
Національний медичний університет імені О. О. Богомольця
(м. Київ, Україна) E-mail: stechenkoov88@gmail.com

ЕФЕКТИ ВПЛИВУ ПЛАТНИХ ВІДПРАЦЮВАНЬ ПРОПУЩЕНИХ СТУДЕНТАМИ ЗАНЯТЬ

Мета роботи. Шляхом аналізу статистичних даних щодо кількості академічних боргів довести ефективність впровадження розробленого в НМУ імені О. О. Богомольця Положення про відпрацювання навчальних занять з елементом відпрацювань за оплату, та показати позитивний вплив від цього на обсяги академічних боргів та кількісні показники якості навчання студентів.

Методологія. Аналіз звітів деканатів факультетів за 2015/2016 – 2017/2018 н. рр. щодо абсолютної успішності, якості успішності, середнього балу; статистичні дані сектору моніторингу якості освіти щодо кількості студентів, які на кінець семестрів та навчального року мали академічну заборгованість; дані щодо кількості пропущених навчальних годин за навчальний рік; інформація щодо причин пропусків навчальних занять.

Наукова новизна. У статті вперше висвітлено переконливі дані щодо ефективності впливу запровадженого в НМУ імені О. О. Богомольця Положення про відпрацювання пропущених навчальних занять (в тому числі – за оплату) на кількість пропущених навчальних годин, відсоток студентів з академічними боргами та на показники якості навчання.

Висновки. Запровадження розробленого в НМУ імені О. О. Богомольця Положення про відпрацювання пропущених навчальних занять стало дієвим інструментом підвищення ефективності освітнього процесу як приклад контрольованої мотивації. Застосування відпрацювань за оплату пропущених без задокументованих поважних причин навчальних занять з клінічних та науково-природничих дисциплін в обсязі понад 12 годин за семестр за умови відсутності прокрастинації підвищило середній бал успішності, якість успішності та абсолютну успішність студентів Університету. Зменшення кількості пропущених за навчальний рік академічних годин середньостатистичним студентом з 10,7 до 4,4 свідчить про удосконалення навичок тайм-менеджменту та збільшення мотивації до навчання. Це вивільняє час для наукової та методичної роботи викладачів, а спрямування додаткових коштів на закупівлю обладнання кафедр слугуватиме розвитку їх матеріально-технічної бази.

Ключові слова: академічна заборгованість студентів, платні відпрацювання, якість навчання; вища медична освіта.

Постановка проблеми. Актуальність роботи. Важливою характеристикою контингенту студентів Національного медичного університету імені О. О. Богомольця останні роки є переважання студентів (вітчизняних та іноземних) контрактної форми навчання, доля яких зросла з 64,9% у 2017 році до 65,8% у 2018 (станом на 1 січня). При цьому спостерігається збільшення квоти іноземних студентів серед тих, хто навчається за кошти фізичних та юридичних осіб, з 20,2% до 25,9% у 2017 та 2018 роках відповідно. Тож проблема академічної заборгованості понад тринадцятитисячного контингенту студентів Університету належить до таких, що можуть значною мірою впливати на показники якості навчання. Масштаби пропусків навчальних занять в НМУ останнім часом були значними, і розробка нових підходів в роботі з академічними боргами студентів стала одним з основних фокусів уваги нашої університетської спільноти. Активне залучення всіх учасників освітнього процесу до пошуків нових можливостей на шляху мінімізації кількості академічних боргів впродовж двох років інтенсивних та конструктивних переговорів призвели до розробки Положення про відпрацювання навчальних занять.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження проблеми академічної заборгованості студентів-медиків та методів впливу на неї з метою зменшення показників не є актуальним для країн Європи та Сполучених Штатів Америки. Причин для цього є декілька, і часто вони лежать поза межами сфери впливу адміністрації закладів вищої освіти, і, радше, є світоглядними та системними. Зокрема, в

економічно розвинених країнах рівень оплати праці лікаря є найголовнішим мотиватором до успішного завершення навчання. В багатьох країнах до цього долучається як фактор мотивації ще й значна вартість навчання та неможливість складання атестації за умови наявності академічної заборгованості. Тож закордонні викладачі вищих медичних закладів освіти не надто переймаються проблемою впливу на студентів задля зменшення кількості пропусків ними занять, оскільки це автоматично передбачається в принципі. Натомість мова частіше йде про дослідження мотивації студентів. Зокрема, вказується [7, 2], що можна розглядати для студентів такі основні типи мотивації: амотивація, зовнішня мотивація та внутрішня мотивація. І якщо амотивація не може розглядатись як системний випадок щодо студентів-медиків, то два останніх типи є більш важливими. Внутрішня мотивація разом з ідентифікованим регулюванням формують так звану автономну мотивацію, яка є більш бажаною, ніж контрольована мотивація, оскільки вона «пов'язана з більш глибоким навчанням, кращою академічною працездатністю та меншою стомлюваністю».

На теренах простору вищої освіти (а особливо – медичної) в Україні проблема академічної заборгованості набула актуальності, особливо – після переходу на Болонську систему з 2005 року, і до недавнього часу значні обсяги пропущених студентами навчальних годин привертати увагу фахівців.

О. Грабчак, яка досліджувала особливості академічної прокрастинації студентів-першокурсників, вказує, що основними причинами синдрому прокрастинації у студентів є відсутність вміння правильно визначати пріоритети; одноманітність та неприємність справ, якими доводиться займатись; невизначеність власних життєвих цілей та спрямувань; недостатність організаційних навичок та навичок тайм-менеджменту; відсутність мотивації та порушення мотиваційно-вольової сфери, віри у власні сили; недостатність реальної комунікації з оточенням при наявності великого обсягу комунікації віртуальної [2, 213]. До причин академічної прокрастинації належить також неякісне керівництво навчальною діяльністю. Особливості мотиваційної сфери студентів, схильних до пропусків занять, вивчалися Ф. Подшивайловим, яким було виокремлено характерні риси мотиваційної сфери студентів, схильних пропускати заняття. І якщо певна частина студентів апіорі схильна до пропусків занять, «дуже важливим є виявити їх на ранніх стадіях, щоб вчасно провести корекцію і не втратити цих студентів» [4, 218], в чому вбачається одна з функцій адміністрації закладів вищої освіти при створенні додаткової «зовнішньої» мотивації.

Дослідження основних домінантів мотивації студентів на пропуски занять О. Ревою та співавторами показує, що більшість таких студентів схильні до ризиків, та прагнуть отримувати гарні результати при мінімізації зусиль, що в цілому характеризує їх позитивну мотивацію до навчання [5, 59].

Підвищенню рівня мотивації студентів до навчання присвячені праці Н. Батрин [1, 163], С. Меленко [3, 70], Л. Унгурян зі співавторами [6, 77]. Вони показали, що застосування активних методів навчання та розвиток практичних навичок разом з наданням можливості контролю над процесом та посилення особистої відповідальності створюють додаткове підсилення прагматичного, пізнавального та професійного рівня мотивації. І хоча деякі автори [4, 212] розглядають введення платних відпрацювань як можливий засіб додаткового мотивування студентів до навчання, що не прижився в сфері вищої освіти в Україні, проте в літературі відсутня інформація про результати впливу такого засобу на ефективність навчального процесу.

Мета. Шляхом аналізу статистичних даних щодо кількості академічних боргів довести ефективність впровадження розробленого в НМУ імені О. О. Богомольця Положення про відпрацювання навчальних занять з елементом відпрацювань за оплату, та показати позитивний вплив від цього на обсяги академічних боргів та кількісні показники якості навчання студентів.

Методологія. Аналіз звітів деканатів факультетів за семестри та 2015/2016 – 2017/2018 навчальні роки щодо кількісних показників якості навчання: абсолютної успішності, якості успішності, середнього балу; статистичні дані сектору моніторингу якості освіти щодо кількості студентів, які на кінець семестрів та навчального року мали академічну заборгованість; дані щодо кількості пропущених навчальних годин за навчальний рік; інформація щодо причин пропусків навчальних занять.

Наукова новизна. В статті вперше висвітлено переконливі дані щодо ефективності впливу запровадженого в НМУ імені О. О. Богомольця Положення про відпрацювання пропущених навчальних занять (в тому числі – за оплату) на кількість пропущених навчальних годин, відсоток студентів з академічними боргами та на показники якості навчання.

Результати дослідження. Аналіз кількості академічних боржників та кількості пропущених навчальних годин є детальним предметом вивчення сектору моніторингу якості освіти, що об'єднує зусилля адміністрації НМУ, працівників навчально-методичного відділу, деканатів факультетів та представників студентського самоврядування. В рамках існуючої в Університеті внутрішньої системи управління якістю було розроблено детальну схему опису процесу контролю академічної заборгованості (Рис. 1).

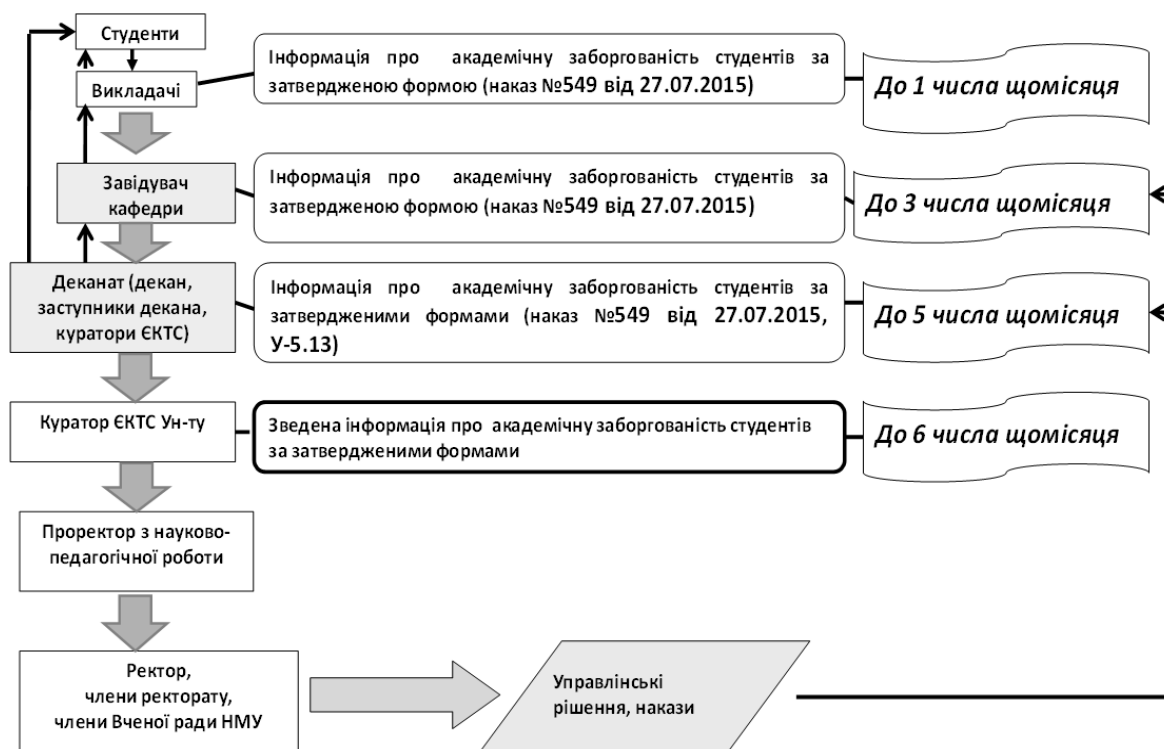

Рис. 1. Схема процесу контролю академічної заборгованості в НМУ імені О. О. Богомольця

Процесний підхід дозволяє не лише здійснювати якісний моніторинг за пропусками занять, але й впливати на пошуки найоптимальніших шляхів створення сприятливих умов для відпрацювань впродовж семестрів та в канікулярний період з метою зменшення ризиків відрахувань студентів. Така оптимізація форми роботи з академічною заборгованістю студентів дещо знизила обсяги пропусків занять завдяки всебічній увазі до них всіх учасників освітнього процесу. Зокрема, з січня 2015 по січень 2017 відсоток вітчизняних студентів з академічними боргами зменшився з 23,7% до 13,6% від контингенту, а для іноземних студентів таке зменшення спостерігалось з 35,7% до 16,4% (рис. 2).

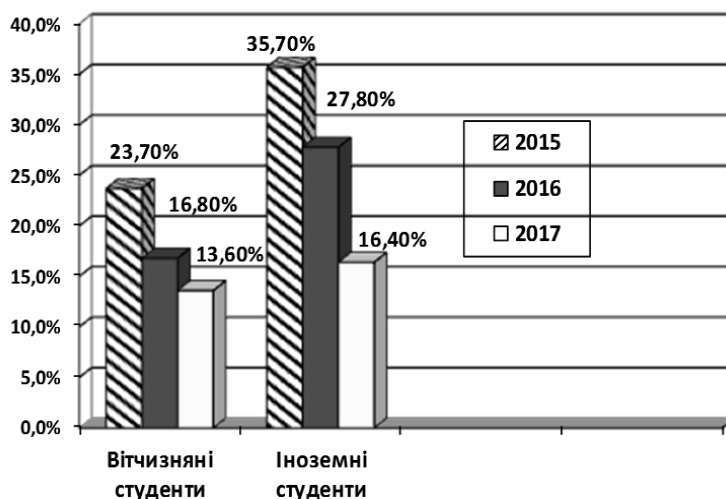

Рис. 2. Відсоток академічних боржників серед студентів НМУ імені О. О. Богомольця станом на 1 січня

Проте, на кінець осінньо-зимового семестру 2016/2017 н.р. загальна кількість студентів-боржників становила 1492, що лише продемонструвало значущість проблеми та необхідність подальшого її опрацювання з метою пошуків шляхів удосконалення навчального процесу. Студентоцентрированість освітнього середовища в Університеті передбачала організацію на всіх кафедрах відпрацювань пропущених навчальних занять двічі на тиждень, а за місяць до закінчення семестрів –

щоденно з обов'язковим інформуванням студентської спільноти щодо графіків їх проведення на стендах кафедр та через університетський сайт. Однак, від цього зростала незадоволеність викладачів, адже за 2015/2016 н. р. лише вітчизняними студентами було пропущено 142 880 академічних годин, з яких 109 968 (77%) – без поважних причин. Відпрацювання такої кількості пропущених годин з викладачами в їх позаурочний час виявилась еквівалентним 238 ставкам річного навантаження, що безоплатно виконувалось понад заплановане навчальне навантаження. Але особливість таких відпрацювань полягала в тому, що майже $\frac{3}{4}$ з них припадали на останні тижні семестрів та канікулярний період, що значно ускладнювало графіки роботи викладачів кафедр.

Багатоетапна, багатокрокова процедура обговорення та погодження проблеми занадто великої кількості пропусків навчальних занять у співпраці адміністрації Університету, представників професорсько-викладацького колективу та органів студентського самоврядування завершилась затвердженням Вченою радою 26.01.2017 Положення про відпрацювання навчальних занять в НМУ імені О. О. Богомольця (далі – Положення), яке врахувало інтереси всіх учасників освітнього процесу.

Відповідно до Положення на безоплатній основі відпрацюванню підлягають пропущені заняття: лекційні з будь-яких дисциплін; практичні та семінарські з дисциплін гуманітарного та соціально-економічного циклу; пропущені з документально підтверджених поважних причин; без поважних причин, але відпрацьовані студентом впродовж двох тижнів після виходу на навчання; будь-які інші заняття, якщо їх обсяг не перевищує 12 академічних годин на семестр на студента.

За оплату підлягають відпрацюванню лише прокрастиновані пропуски навчальних занять, за умови перебільшення їх обсягу понад 12 годин на семестр для одного студента. Також студентам було надано право відпрацьовувати за оплату заняття групами (але не більше 14 осіб), якщо тема пропуску була однаковою, що в разі зменшувало розмір оплати для одного студента. Сплачені студентами за відпрацювання кошти планувалось направити на оплату додаткової роботи викладачів і закупівлю дидактичного обладнання для кафедр.

Перехід на роботу з академічними боргами студентів згідно нового Положення відбувся з весняно-літнього семестру 2016/2017 н. р., що мало, на нашу думку, значні результати. З наведених на рисунку 3 даних видно, що в цілому по Університету відсоток студентів-боржників більше ніж втричі зменшився за останні три навчальні роки (від 20,3% у червні 2016 року до 6,2% у червні 2018 року), а стійка тенденція до зниження цього показника спостерігається для всіх факультетів. Тож запровадження в середині 2016/2017 н. р. виявилось ефективним щодо зниження відсотка студентів, які на кінець навчального року мали академічні борги.

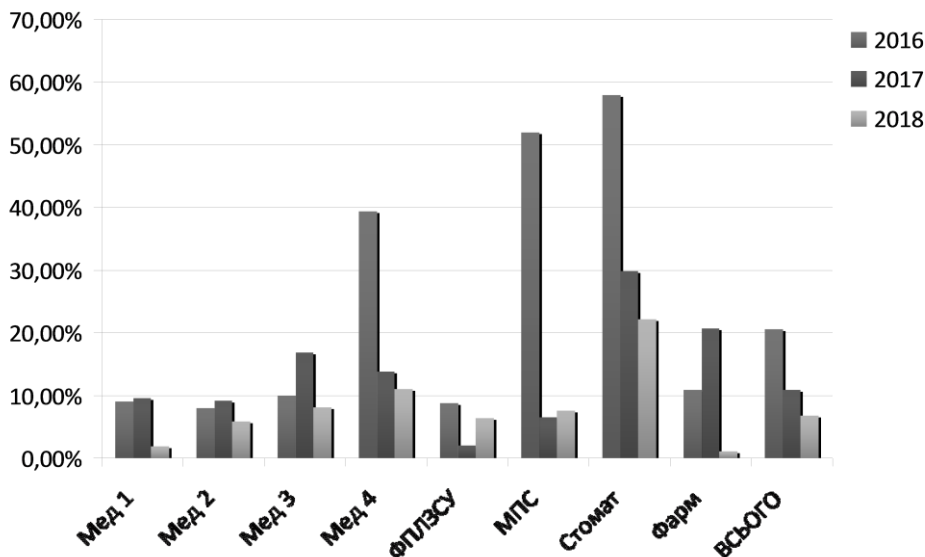

Рис. 3. Відсоток академічних боржників за 2015/2016 – 2017/2018 н. рр.

Аналіз кількості пропущених академічних годин також свідчить про значний ефект у 2016/2017 та 2017/2018 н. рр. від впровадження оновлених підходів до роботи з академічними боржниками (Таблиця 1).

І якщо в цілому за 2016/2017 н. р. в Університеті вдалось зменшити кількість пропущених студентами годин на 22% порівняно з попереднім роком, то за 2017/2018 н. р. – ще на 29%, і цей ефект притаманний як контингенту вітчизняних, так і іноземних студентів. Всього ж за півтора роки впровадження Положення (та застосування платних відпрацювань як додаткового мотивуючого фактора) кількість пропущених студентами навчальних годин знизилась на 44%.

Таблиця 1

Кількість пропущених навчальних годин за навчальний рік студентами 1-6 курсів

Категорія студентів	2015/2016	2016/2017	2017/2018
Вітчизняні	73 015	58 753↓ (-19%)	43 957↓ (-25%)
Іноземні	24 362	17 837↓ (-27%)	10 736↓ (-40%)
ВСЬОГО	97 777	76 590↓ (-22%)	54 693↓ (-29%)

Дослідження причин пропусків показало, що зазначене зменшення стало можливим за рахунок падіння кількості пропусків занять як з поважних причин, так і без них серед вітчизняних (Рис. 4, а) та серед іноземних студентів (Рис. 4, б).

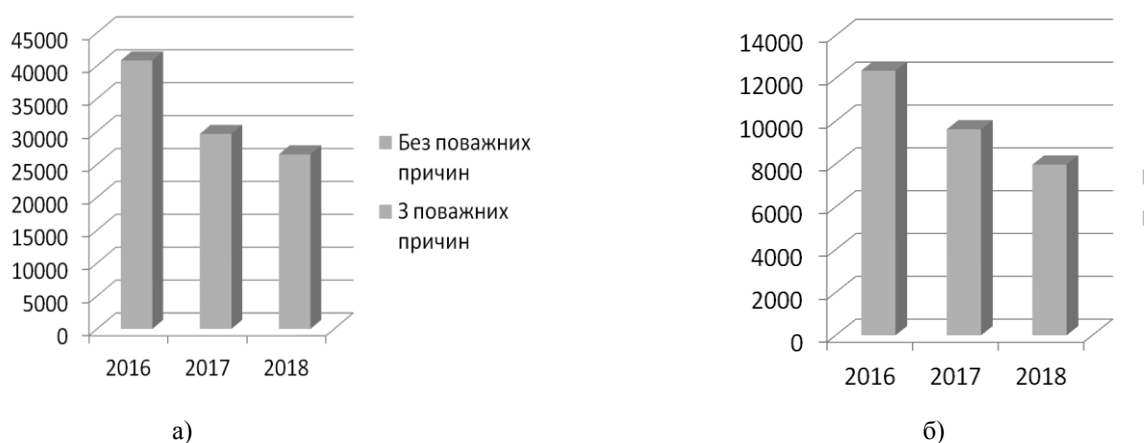

Рис. 4. Кількість пропущених навчальних годин вітчизняними (а) та іноземними студентами (б) 1-6 курсів за 2015/2016 – 2017/2018 н. рр.

Кількість пропусків навчальних занять з поважних причин для вітчизняних студентів за 2016/2017 н. р. порівняно з попереднім дещо збільшилась за рахунок документування причин таких пропусків, а у 2017/2018 н. р. – скоротилась порівняно з попереднім. Для іноземних студентів спостерігається зменшення показника пропусків з поважних причин (в академічних годинах) за 2016/2017 та 2017/2018 н. рр. Пропуски занять без поважних причин різко скоротились для вітчизняних студентів (за два роки – майже вдвічі), та майже на третину – для іноземних студентів. Зазначені зміни свідчать про зниження відсотку прокрастинації академічних боргів та удосконалення навичок тайм-менеджменту студентів Університету після введення Положення про відпрацювання.

Якщо використати приведені показники кількості пропущених навчальних занять (в розрахунку на одного студента НМУ), то на тлі зростання контингенту маємо зниження на 33% за 2016/2017 н. р. як за перший рік впровадження нових підходів до відпрацювань занять, та на 46% за 2017/2018 н. р. порівняно з попереднім (Таблиця 2).

Таблиця 2

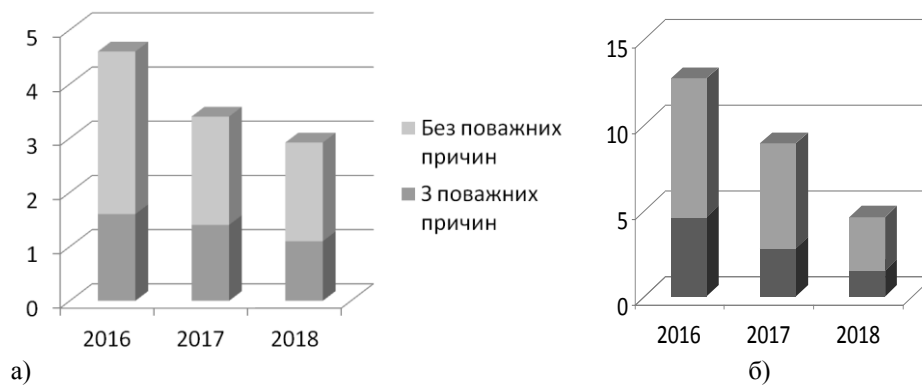
Кількість пропущених навчальних годин за навчальний рік на одного студента 1-6 курсів

Категорія студентів	2015/2016	2016/2017	2017/2018
Вітчизняні	6,9	5,3↓ (-23%)	4,0↓ (-25%)
Іноземні	16,3	10,7↓ (-34%)	4,8↓ (-55%)
ВСЬОГО	10,7	7,1↓ (-33%)	4,4↓ (-46%)

Спостерігається тенденція до зменшення приведеного показника пропусків навчальних годин з поважних та без поважних причин для вітчизняних (Рисунок 5, а) та для іноземних студентів (Рис. 5, б).

Оскільки якість засвоєння знань, практичних навичок та компетентностей при відпрацюваннях занять менша від такої під час вчасно відвіданих занять, то регресія відсотку студентів-боржників та кількості пропущених ними академічних годин позначилось на якісних показниках навчання. Так, абсолютна успішність зросла з 85,7% у 2016/2017 н. р. до 89,7% у 2017/2018, якість успішності – з 52,7%

до 53,6%, а середній бал – з 3,4 до 3,5 за той же період. Зазначені зміни свідчать про значний ефект від впровадження оновлених підходів до роботи з контингентом як приклад контрольованої мотивації.

Рис. 5. Кількість пропущених навчальних годин в перерахунку на одного вітчизняного (а) та іноземного студента (б) 1-6 курсів за 2015/2016 – 2017/2018 н. рр. за причинами

Аналіз відсотку відпрацювань пропущених навчальних занять за оплату та на безоплатній основі показав, що вітчизняні студенти краще адаптувались до роботи в нових умовах та набули навичок тайм-менеджменту, ніж студенти-іноземці, які майже половину пропусків відпрацьовували за оплату. Зокрема, вітчизняними студентами за оплату у 2017/2018 н. р. відпрацьовано лише 3,0% всіх пропущених занять, що демонструє різке звуження поля прокрастинації академічних боргів для цієї категорії студентів, в той час як для іноземних студентів цей показник становить 49,5%. Така різниця в показниках для вітчизняних та іноземних студентів є прогнозованою, оскільки доводить відмінності в мотивації, що доведено рядом досліджень [7, 9]. Її подолання є важливим завданням на майбутнє для менеджменту факультету підготовки іноземних громадян Університету з урахуванням специфіки контингенту.

Висновки. Запровадження розробленого в Національному медичному університеті імені О. О. Богомольця Положення про відпрацювання пропущених навчальних занять стало дієвим інструментом підвищення ефективності освітнього процесу як приклад контрольованої мотивації. Застосування відпрацювань за оплату пропущених без задокументованих поважних причин навчальних занять з клінічних дисциплін та дисциплін науково-природничого циклу в обсязі понад 12 годин за семестр за умови відсутності прокрастинації підвищило середній бал успішності, якість успішності та абсолютну успішність студентів Університету. Зменшення кількості пропущених академічних годин в перерахунку на одного студента з 10,7 до 4,4 години за навчальний рік є свідченням удосконалення навичок тайм-менеджменту та збільшення мотивації до навчання. Також це вивільняє час для наукової та методичної роботи викладачів, а спрямування додаткових коштів на закупівлю обладнання кафедр слугуватиме розвитку їх матеріально-технічної бази. Перспектива подальших досліджень вбачається в аналізі додаткових факторів посилення мотивації студентів-медиків до навчання з метою переведення з контрольованої до автономної мотивації, та розробці навчально-методичних рекомендацій з окремих дисциплін щодо удосконалення підготовки майбутніх лікарів.

References

1. Батрин Н. В. Проблема підвищення мотивації студентів вищих навчальних закладів економічного профілю. *Наукові записки. Серія : Педагогіка*. 2012. №4. С. 158–163.
Batryn, N. V. (2012). Problema pidvyshchennia motyvatsii studentiv vyshchych navchalnyh zakladiv ekonomichnoho profilu [Problems of improvement of students' motivation in economic higher educational institutions]. *Naukovi zapysky. Seriya : Pedagogika – Proceedings. Ser.: Pedagogy*, 4, 158–163.
2. Грабчак О. Особливості академічної прокрастинації студентів-першокурсників. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2016. №4. С. 210–218.
Hrabchak, O. (2016). Osoblyvosti akademichnoi prokrastynatsii studentiv-pershokursnykiv [Features of Academic Procrastination of First Year Students]. *Pedahohika i psykholohiia profesiinoi osvity – Pedagogy and psychology of vocational education*, 4, 210–218.
3. Меленко С. Р. Мотивація – рушійний фактор навчального процесу. *Медична освіта*. 2015. №1. С. 69-70.
Melenko, S. R. (2015). Motyvatsiia – rushiinyi faktor navchalnoho protsesu [Motivation – moving factor of educational process]. *Medychna osvita – Medical education*, 1, 69–70.
4. Подшивайлов Ф.М. Особливості мотиваційної сфери студентів, схильних до пропусків занять. *Дослідження молодих учених у контексті розвитку сучасної науки: матер. II щорічної всеукр. наук.-практ. конф.* 2013. С. 212–219.

- Podshyvailov, F.M. (2013). Osoblyvosti motyvatsinoi sfery studentiv, skhylnyh do propuskiv zaniat [Peculiarities of the motivational sphere of students who are inclined to absenteeism classes]. *Doslidzhennia molodykh uchenykh u konteksti rozvytku suchasnoi nauky: materialy II shchorichnoi vseukrainskoi naukovopraktychnoi konferentsii – Research of young scientists in the context of the development of modern science: proceedings of the 2nd All-Ukrainian conference*, 212–219.
5. Рева О. М., Камишин В. В., Панасюк А. М. Виявлення основних домінантів мотивації студентів на пропуски занять. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія : Педагогіка, Психологія*. 2010. №3. С. 55–62.
Reva, A. N., Kamiyshin, V. V., & Panasiuk, A. N. (2010). Vyivlennia osnovnyh dominantiv motyvatsii studentiv na propusky zaniat [Uncovering the principal dominances in the motivation of students to skip classes]. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Serii: Pedagogika, Psykholohiia – Bulletin of the National Aviation University. Ser.: Pedagogy, Psychology*, 55–62.
6. Унгурян Л. М., Чернецька Г. В., Образенко М. С. Мотивація студентів у процесі навчання, шляхи мотивації до навчання. *Медична освіта*. 2013. №4. С. 75–77.
Unhuryan, L. M., Chernetska, H. V., & Obrazenko, M. S. (2013). Motyvatsiia studentiv u protsesi navchania, shliakhy motyvatsii do navchannia [Student motivation in educational process motivation ways to education]. *Medychna osvita – Medical education*, 4, 75–77.
7. Isik U., Wouters A., M. ter Wee M., Croiset G., & Kusurkar R. (2017). Motivation and academic performance of medical students from ethnic minorities and majority: a comparative study. *BMC Medical Education*. №17:233. Pp. 1–9 (eng).

Stechenko O.

ORCID ID <http://orcid.org/0000-0001-7899-0153>

Researcher ID D-4382-2018

PhD in Chemical Sciences, Associate Professor

Associate Professor of the Department of Bioorganic and Biological Chemistry,

Bogomolets National Medical University

(Kyiv, Ukraine) E-mail: stechenkoov88@gmail.com

EFFECTS OF THE IMPACT OF PAID WORK-OFF OF STUDENTS' MISSED CLASSES

Goal of the article: By analysis of the statistic data on the number of academic debts to prove the effectiveness of implementation of the developed at the Bogomolets National Medical University (NMU) Regulations on the training sessions work-off with the element of work-off for payment; to demonstrate its positive effect on the number of academic debts and quantitative indicators of students' learning quality.

Methodology: Analysis of the reports of the faculty deans of 2015/2016 – 2017/2018 academic years on the absolute academic performance, quality of academic performance, average score; statistic data of the Sector of education quality monitoring on the number of students who had an academic debt at the end of a semester and at the end of an academic year; data on the number of missed academic hours within the academic year; information on the reasons for the absence at the classes.

Scientific novelty: The convincing data on the effectiveness of influence of the developed at the Bogomolets NMU Regulations on the training sessions work-off (including – for payment) on the number of missed academic hours, percentage of students with academic debts and indicators of learning quality are presented at the article for the first time.

Conclusions: Implementation of the developed at the Bogomolets NMU Regulations on the training sessions work-off has become the efficient tool for improvement of academic process effectiveness as an example of controlled motivation. Introduction of paid work-off of missed without documented valid reasons classes in clinical and natural sciences disciplines in amount over 12 ac. hours per semester in the absence of procrastination has increases the average score of academic performance, quality of academic performance and absolute academic performance of the University students. The decrease in the number of missed by an average student academic hours from 10,7 to 4,4 per academic year demonstrates the improvement of time management skills and increased motivation to study. This frees up time for the scientific and methodological work of teachers, whereas channeling additional funds to purchase equipment for departments serves the development of their material and technical base.

Key words: academic debt of students, paid work-off, quality of education, higher medical education.

Стаття надійшла до редакції: 11.04.2019 р.

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор Т. Д. Рева